

Rad započinje analizom školstva za vrijeme prve austrijske uprave u Dalmaciji (1797.-1805.), zatim govori o nastavničkom kadru, novim školama, problemu nametnutoga stranog jezika, školovanju učitelja itd. Takav način obrade građe rabi i za sljedeća povijesna razdoblja u kojima su Trogir i trogirski kraj tijekom vremena pripadali raznim upravama - od francuske uprave, preko Kraljevine SHS, Drugoga svjetskoga rata, «druge» Jugoslavije pa sve do analize školstva u neovisnoj Republici Hrvatskoj.

Ante Bralić u radu *Kretanje cijena u Zadru tijekom Prvog svjetskog rata* (413-430) osvrće se na kontrolu i rast tržišnih cijena koje je Austro-Ugarska Monarhija nametnula Dalmaciji, koristeći se njome kao ratnom rezervom. Pod državni su nadzor potpale cijene kruha, brašna, šećera, svinjetine te bolnički smještaj. Potom iznosi podatke o stvaranju ilegalnog, tj. crnog tržišta što otkriva pravo stanje gospodarstva u Dalmaciji. Naime, negativne posljedice za gospodarstvo proizlazile iz pogrešne odluke vlade da regulira samo najvažnije proizvode a ne sve, što je dovelo do pojave jakoga crnog tržišta i rasta cijena u drugoj polovini rata.

Tema Tončija Šitina *Stjepan Radić u Dalmaciji (1918-1928)*, (431-478), prikazuje pojavu i razvitak Hrvatske (republikanske) seljačke stranke u Dalmaciji te Radićevo djelovanje na pridobivanju dalmatinskog stanovništva. Premda je HRSS 1920. g postala treća stranka po snazi u Jugoslaviji, tek 1923. godine pobjeđuje u Dalmaciji, i to s Radićem kao nositeljem liste. Koalicija s radikalima 1925. donijela mu je i u Dalmaciji puno protivnika i pad popularnosti. Promjena imena u Narodnu seljačku stranku s namjerom širenja seljačkog pokreta na istok nije puno uzdrmala Stranku. Posljednji boravak Radića u Dalmaciji zabilježen je u Splitu 1928. Nakon atentata na Stjepana Radića, dalmatinsko pučanstvo izvjesilo je zastave na pola stijega, a vidovdanski praznik nije slavljen.

Za isto povijesno razdoblje odlučio se i Zlatko Matijević u radu *Hrvatska pučka stranka u Dalmaciji (1919-1929)*, (479-501). Stranka je nastala kao dio Hrvatskoga katoličkog pokreta koji je početkom XX. stoljeća pokrenuo dr. Antun Mahnić, krčki biskup, s glavnim ciljem ujedinjenja Pravoslavne i Katoličke crkve. Ujedinjenje svih podružnica postignuto je 1920. kada je na izborima u Dalmaciji postiglo dobre rezultate. Neuspjela koalicija s HSS-om nije pokolebala stranku koja 1927. na parlamentarnim izborima osvaja jedan mandat i potvrđuje se kao jedna od najvažnijih stranaka u Dalmaciji. Kralj Aleksandar godine 1928. uvodi diktaturu i zabranjuje rad svih stranaka, što je značilo i kraj Hrvatske pučke stranke.

Na kraju *Radova* donose se četiri prikaza najnovijih stručnih publikacija.

Tonko Marunčić

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 43, Zagreb-Zadar, 2001., 506 str.

U broju 43 *Radova Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* dano je 14 znanstvenih odnosno stručnih radova te devet ocjena i prikaza stručnih knjiga i zbornika objavljenih od 1999. do 2001. godine. Prvi prilog naslovljen *Iz starije hrvatske povijesti* potpisuje Lujko Margetić (1-11). U pet poglavlja autor raspravlja o Dalmaciji druge polovine VI. stoljeća, ulozi bizantskih počasnih i službenih titula u hrvatskoj povijesti, toparhu Dobronji, kontinuitetu dalmatinskih gradskih općina te o pitanju feudalizma u doba hrvatske države narodnih vladara. Upravo upotreba bizantskih vrela, ističe autor, otvara novu mogućnost rješavanja brojnih problematskih pitanja hrvatske srednjovjekovne povijesti.

Mate Suić u radu *Grad Prg – tipološka osobitost uz našu obalu* (13-28) bavi se istraživanjem i rješavanjem urbanističkih, arhitektonskih, te nekih morfoloških i tehnoloških problema, ali otvara i

niz drugih pitanja vezanih uz izgradnju i planiranje "novog Paga" u XV. stoljeću. Veliku važnost autor pridaje graditelju i kiparu Jurju Dalmatincu, ukazujući da se ipak tragom izvorne građe njegov udio u tome ne može u cjelosti dokazati. Naglašava se i posebnost grada Paga, odnosno vrijednost njegove pozitivne konzervativnosti, koja se iskazala u očuvanju povijesnih tradicija njegova stanovništva.

Već i sam naslov *Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinatarima u Hrvatskoj (29-44)* upućuje na sadržaj rada Milka Brkovića. Nakon kratkog pregleda povijesti hrvatske kneževine u drugoj polovini IX. stoljeća, donosi se pregled pisama papinske kancelarije, od kojih je najveći broj izašao iz kancelarije pape Ivana VIII., upućenih primateljima u Hrvatskoj. Iako je riječ o fragmentarnim pismima koja su nam došla u sklopu rukopisnih zbornika, registara ili u prijepisima, autor ih, koliko je to moguće, diplomatički analizira. Strukturalnom analizom, odnosno kroz intitulaciju, inskripciju, salutaciju, naraciju i dispoziciju (obje najčešće s elementima arenge) te dataciju, autor prikazuje i sadržaj papinskih pisama.

Šime Perić u radu *Proizvodnja i prodaja paške soli u prošlosti (45-83)* na temelju dostupnih vrela nastoji dati statistički pregled zacrtane teme. Rad se sastoji od dva dijela kojima se čitatelj kronološki provodi kroz povijest proizvodnje i prodaje paške soli, od njezinih početaka do Drugoga svjetskog rata. U prvom dijelu autor prikazuje početke proizvodnje soli na otoku Pagu, a poglavitu pozornost autor poklanja politici u vezi sa soli raznih gospodara otoka i utjecaju te politike na količinu proizvodnje soli. Drugi pak dio govori o količinama prodane soli i najčešćim smjerovima odlaska soli s Paga.

U radu *Curia maior civilium – najstariji sačuvani registar građanskih parnica srednjovjekovnog Zadra (1351.-1353.)*, (85-160), Gordan Ravančić ističe važnost često zanemarenih sudskih spisa kao vrela za istraživanje srednjovjekovnog prava, ali i svakodnevnog života komunalnih društva istočno-jadranske obale. Autor donosi transkripciju sveščića (uz pripadajuća kazala) pisanoga kancelarijskom goticom, iz fonda *Curia maior civilium*, nastalog polovinom XIV. stoljeća u Zadru, gdje se nalaze 63 dokumenta koji se odnose na 29 parnica. Osim što opisuje proceduru parnica, autor rabi sadržaj sveščića za moguće osvjetljavanje svakodnevice: stanja Zadra nakon poštosti crne smrti, rekonstrukcije genealogija nekih vlasteoskih obitelji, kao i veza Zadrana s drugim komunama.

Marija Karbić i Zoran Ladić u radu *Oporuke stanovnika grada Trogira u arhivu HAZU (161-254)* donose kritičko izdanje i transkripciju (uz kazala) 83 oporuke i četiriju kodicila nastalih u Trogiru između 1370. i 1378. godine. Svežnjić oporuka pohranjen je Arhivu HAZU u Zagrebu pod naslovom *Testamenta Tragurii 1370* i pisan je kurzivnom goticom. Autori s motrišta diplomatike analiziraju oporuke, navodeći i osobitosti njihova latiniteta. Vrijednost tih vrela, osim za pravnu povijest, autori vide i za komunalnu svakodnevicu te, primjerice, upućuju na saznanja o trogirskoj pobožnosti, odnosu čovjeka prema smrti, mentalitetu, nasljednicima oporučitelja, te obiteljskim i gospodarskim odnosima.

Stanko Josip Škunca u radu *Toma Niger Mrčić – diplomat i humanist (255-273)* govori o životu, putovanjima i diplomatskoj djelatnosti znamenitoga skradinskog i trogirskog biskupa. Prikazujući Nigerovo podrijetlo, časti i službe, njegovu široku djelatnost po europskim dvorovima gdje traži pomoć i sredstva za obranu hrvatskih zemalja svojim poznatim govornima, kao i suprotstavljane reformaciji, autor posredno prikazuje i kritično stanje hrvatskih zemalja početkom XVI. stoljeća. Nakon prestanka diplomatske djelatnosti, iz šutnje vrela izvlači ga pokoji podatak u kojima posebnu ulogu za autora ima portret Lorenza Lotta i biskupovo počivalište u poljudskom samostanu. U prilogu radu donosi se i transkripcija bule o imenovanju Tome Nigera skradinskim biskupom.

U sklopu proučavanja stoljetnih hrvatskih prekojadranskih iseljavanja Lovorka Čoralić u radu *Hrvatski mornari u Mlecima (XV. – XVIII. st.)* (275-310), na temelju izvorne građe (poglavito oporuka iz mletačkoga Državnog arhiva) analizira nazočnost i djelovanje hrvatskih pomoraca u Mlecima, uglavnom se pritom baveći mornarima odnosno veslačima, galijotima, sitnim brodarima i prijevoznicima uzduž mletačke lagune. Autorica istražuje vremenski okvir njihova iseljavanja u Mletke, zavičajno podrijetlo, predjele i župe prebivanja, gospodarske mogućnosti, ali i njihovu svakodnevicu (odnose s obitelji, prijateljima, rodbinom, vjerskim ustanovama, bratovštinama, ali i spomen njihova djelovanja izvan okvira zakona).

U radu Stanka Piplovića *Početak gradnje modernih bolnica u Dalmaciji* (311-340) prikazuje se proces modernizacije zaostale dalmatinske zdravstvene infrastrukture krajem XIX. i početkom XX. stoljeća. Nakon opisa općeg stanja i pokretanja pitanja infrastrukture u tijelima zemaljske uprave, autor izlaže procese pripreme i probleme u vezi s izgradnjom, te mogućnosti i kapacitet modernih gradnji u dalmatinskim gradovima (Zadar, Šibenik, Split, Dubrovnik, Kotor). Konačno, autor se pozabavio i procesima okončanja modernizacije između dva rata, kada su zdravstveni problemi riješeni za duže vrijeme.

Na osnovi triju spisa austrijskoga konzulata u Mostaru iz razdoblja 1857.–1859., Šime Peričić u radu *Prinos poznavanju hercegovačke trgovine u XIX. stoljeću* (341-354) istražuje tu u historiografiji zapostavljenu temu. Autor donosi podatke o količini, vrijednosti te najčešćim smjerovima prometane robe, kao i posredne podatke o tadašnjemu hercegovačkom poljodjelstvu. Na kraju rada svi su podaci obrađeni u statističkim pregledima.

Mario Reljanović u radu *Enciklika "Grande munus" i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji* (355-374) prikazuje borbu dalmatinske crkvene i političke javnosti u drugoj polovini XIX. stoljeća u svezi s pravom na glagoljanje. Nakon uvodnog opisa nestanka tisućgodišnje tradicije glagoljanja, autor usmjeruje pažnju pojavi novoga glagoljaškog duha u vezi s težnjama narodnog preporoda, te ističe pri tome ulogu Mihovila Pavlinovića i Ivana Berčića. Središnji dio rada čini odjek papinske enciklike *Grande munus* u dalmatinskoj javnosti, tijek pokreta za obnovu glagoljaštva, reakcija vladajućih krugova Monarhije i njihov utjecaj na nove odluke Svete Stolice odnosno Kongregacije obreda u vezi s glagoljaštvom.

Rad Tihomira Rajčića *Odnos "Srpskog lista (glasa)" prema autonomasima u Dalmaciji 80-ih godina XIX. stoljeća* (375-388) analizira ovu dosad slabo istraženu temu. Nakon historiografskog pregleda teme i opisa općih prilika u Monarhiji i Srednjoj Europi, autor upozorava na temelje suradnje i povezivanja autonomasa i Srpske stranke, odnosno na temelje njihove suprotnosti i neslaganja, pri čemu među ostalim ističe i ulogu lokalnih interesa.

Rad Marjana Diklića *Don Ivo Prodan u Dalmatinskom saboru* (389-457) zasniva se na praćenju tijeka Prodanova parlamentarnog djelovanja. U prvom dijelu rada autor prikazuje Prodanov neuspjeh na izborima 1883., a potom i uspjeh na onima iz 1901. godine. U drugom dijelu rada opisuje se Prodanov zastupnički rad 1901.-1908. te na temelju izvorne građe donose brojni Prodanovi govori, rasprave, prijedlozi, te upiti Vladi, Zemaljskom odboru i Predsjedništvu Sabora. Najčešća tematika rasprava bila je državopravnoga karaktera, no Prodan je veliku pažnju posvetio i gospodarskim, jezičnim, kulturnim i socijalnim problemima. U trećemu, završnom dijelu, slično kao i u drugom, autor opisuje Prodanovo djelovanje nakon izbora 1908. do kraja djelovanja Sabora 1912., odnosno 1918. godine.

Ivan Balta u radu *Kolonizacija u Slavoniji od početka XX. stoljeća s posebnim osvrtom na razdoblje 1941.-1945. godine* (459-478) prikazuje raspad veleposjeda početkom XX. stoljeća i uvjete kojima je

omogućena kolonizacija. U središnjem dijelu rada prati procese planske kolonizacije vlasti NDH, ciljeve te kolonizacije, ekonomske motive kolonista i, konačno, oblike posjeda na koje su kolonisti naseljavani.

Na kraju *Radova* nalaze se ocjene i prikazi (479-502) sljedećih knjiga i zbornika: Osman Kartaj, *Formiranje hrvatske nacije, Tursko – hrvatski odnosi u ranom srednjem vijeku* (Ankara, 2000.); *Hrvatska srednjovjekovna diplomacija* (Zbornik Diplomatske akademije Ministarstva poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 1999.); *900 godina Bašćanske ploče (1100.-2000.)*, gl. ur. Petar Strčić (Baška, 2000.); Petar Runje, *Pokornički pokret i franjevci trećoredci glagoljaši (13.-16. st.)*, (Zagreb, 2001); Stjepo Obad, *Serđo Dokoza, Suzana Martinović, Južne granice Dalmacije od XV. st. do danas* (Zadar, 1999); *Radovi sa znanstvenog skupa održanog na Klisu 1996. godine* (Split, 2001.); Josip Barbarić, Miljenko Holzleitner, *Pisma fra Luke Ibrišimovića zagrebačkim biskupima (1672.-1697.)*, (Jastrebarsko, 2000.); *Vjekoslav Klaić – život i djelo* (zbornik), ur. Dragan Milanović, Znanstveni skup "Život i djelo Vjekoslava Klaića" (Zagreb-Slavonski Brod, 2000), te dr. don M. Vidović (priredio), *Don Radovan Jerković – život i djelo*, prigodom 100. godišnjice rođenja i 50. godišnjice mučeničke smrti (1900.-1950.), (Metković, 2000.).

Ivan Majnarić

ANALI Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, sv. 39, Dubrovnik-Zagreb, 2001., 531 str.

Godišnjak *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* već dugi niz godina redovito se pojavljuje na pozornici hrvatske historiografske misli i izdanju zavoda čije je ime spomenuto i u samom nazivu publikacije. Godišnjak se od samog početka profilirao kao povijesni časopis koji objavljuje historiografske tekstove vezane uz dubrovačku prošlost i kao takav je poznat i široj, ne samo historiografskoj, javnosti.

I u ovom broju *Anali* su fizički podijeljeni u dvije cjeline – u prvom dijelu nalaze se veći ili manji izvorni autorski prilozi u obliku znanstvenih ili stručnih članaka, dok drugi dio čini zbir osvrti i kritika na recentna historiografska izdanja u nas i u inozemstvu. Na kraju publikacije čitatelj može naći potpun popis ostalih izdanja *Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* (529-530), a tu su i upute suradnicima (531).

Prvi dio *Anala* 39 "otvara" se člankom *Najjužniji hrvatski glagoljski natpis Nika Kapetanića i Matea Žagara (9-48)* u kojem autori pokušavaju iznjedruti rješenje pitanja provenijencije zagonetnog glagoljskog natpisa nađenog osamdesetih godina 20. stoljeća u Konavlima u blizini utvrde Soko. Budući se radi o vrlo malenom i relativno jako oštećenom ulomku, autori upozoravaju da još uvijek ne postoji mogućnost sigurnog čitanja natpisa na ulomku, no zato nude neka moguća čitanja ugraviranog teksta, te na temelju analize nude 1180. godinu kao *terminus post quem non* nastanka ulomka.

Prilog što slijedi iz pera je Tatjane Buklijaš pod naslovom *Per relationem medicorum – povijes-nomedicinska grada u dubrovačkim kaznenim spisima 15. stoljeća (1421-1431)* (49-120). Kao što i sam naslov rada govori, autorica se u izradi ovog priloga koristila kaznenim spisima Dubrovačke Republike, a pogotovo je zanimljivo što je ovakav tip izvorne građe pronašla korisnim i za istraživanja povijesti medicine staroga Dubrovnika. U svom je radu autorica obradila dva sveska kaznenih spisa iz 15. stoljeća, te analizirala slučajeve u kojima se pojavljuju liječnici bilo kao akteri samih događaja ili kao stručni konzultanti prilikom utvrđivanja ozljeda tijekom nekog spora. No, ono što svakako treba istaknuti jest to da je T. Buklijaš donijela i cjelovite transkripcije slučajeva u kojima su spomenuti liječnici. Uz transkripcije autorica je sastavila i prikladan indeks imena i stvari. Time je autorica